

Franz Liborius Schmitz anbefaler sig det ærede publikum

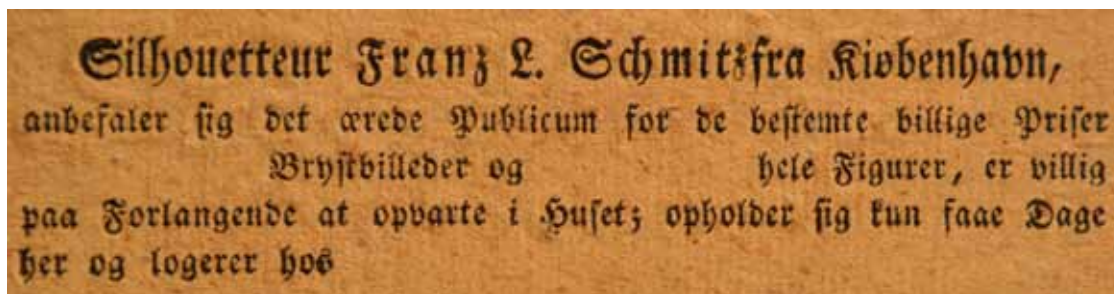
I sommeren 2014 blev Ringkøbing-Skjern Museum kontaktet af forfatter og silhuet-kender Jan Tuxen, der havde en række spørgsmål til et par af museets silhuetklip fra begyndelsen af 1800-tallet. Forespørgslen udviklede sig meget hurtigt til en af dem, hvor museet lærer meget mere, end vi oplyser. I løbet af et par uger gik fotos og notater frem og tilbage over mailen, og det endte med en række betydningsfulde nye informationer til Ringkøbing-Skjern Museums bilagsarkiv. Så hvorfor ikke spørge Jan Tuxen, om hans velvilje måske kunne strække sig helt ind i spalterne her i opdatering? Jo, han ville gerne skrive en artikel. Her kommer resultatet.

Måske vil en og anden tænke, at silhuetklip lyder som et smalt lille emne, mest for særligt dedikerede. Det er det ikke. Skyggeportrætterne, der var højeste mode i 1800-tallets første årtier, er et stilfuldt vidnesbyrd om nogle af de sider ved menneskelivet, som ikke er tilgængelige i officielle dokumenter eller i en bredere historie. Som små monumenter over tidens nye fokus på det private, det følsomme og det hjemlige præsenterer de den lille købstads

elite i den private sfære: Ægteskabet, familien og børnene. Det er blandt andet derfor, de er så velegnede som indgang til den følgende lille rundtur i Ringkøbings gamle borgerskab.

I årene mellem 1800 og 1850 havde de gamle købstæder – heriblandt Ringkøbing – stadig monopol på handel og håndværk. En ny tid med stationsbyer, andelsbevægelse og næringsfrihed stod for døren, men endnu var Ringkøbing kongens købstad, som den havde været siden middelalderen. Beskedent, javel. Der var 771 indbyggere i byen i 1801, men det var ikke kun størrelsen, det kom an på. Kun i købstaden måtte der drives handel, og kun i købstaden måtte de mere specialiserede håndværkere arbejde med deres fag. Så selv om Englandskrige og statsbankerot havde sat en stopper for 1790'ernes store opsving, var der penge i omløb blandt byens borgere. Nok til at den omrejssende silhuetør Frantz Liborius Schmitz lagde vejen forbi flere gange.

Redaktionen

Silhouetteur Franz L. Schmitz fra Kiøbenhavn,
anbefaler sig det ærede Publicum for de bestemte billige Priser
Brystbilleder og hele Figurer, er villig
paa Forlangende at opvarte i Huset; opholder sig kun faae Dage
her og logerer hos

Premiersilhouetteur Schmitz i Ringkøbing

Af Jan Tuxen

Med udgangspunkt i en lille samling af silhuetter på Ringkøbing-Skjern Museum, alle lavet af samme kunstner, er denne artikel et forsøg på at lade genstandene fortælle deres egen historie fra tiden, indtil de kom på museum. Hvorfra ved vi, hvem der lavede dem? Hvem er det, som optræder på silhuetterne, og hvor ved vi det fra? Er der nogen forbindelse mellem silhuetter og sølvtoj? Er der nogen, som har pillet ved silhuetterne? Og hvordan havnede de egentlig på museet? Artiklen er også en fortælling om aktivt samarbejde mellem museer og ikke mindst om de bidrag, som entusiastiske brugere kan yde ved at opspore og fortælle den historie, som ofte ligger gemt i museets genstande.

Silhuetter – egentlig bare skyggeportrætter i profil – er måske de simpleste portrætter, som findes. De har eksisteret siden forhistorisk tid, men som modefænomen tilhører de århundredet fra midten af 1700-tallet til midten af 1800-tallet, hvor fotografierne trængte frem. I Danmark er storhedstiden det første kvarte århundrede af 1800-tallet. Selvom mange amatører forsøgte sig i silhuetkunsten, er det et lille antal omrejsende kunstnere, som har lavet størsteparten af de silhuetter, vi kender i dag. Blandt disse silhuetterører var Franz Liborius Schmitz (ca. 1762-1827) så dominerende, at han i dag er den kunstner, som er repræsenteret på flest museer i Danmark.¹ Han var tysker, men dansk gift og bosat i København. Han berejste hele Danmark og de omliggende lande i perioden 1799-1827. De fleste af Ringkøbing-Skjern Museums silhuetter er klippet af Schmitz, og de er omdrejningspunktet i denne artikel.

Schmitz' silhuetter er sjældent signeret. En af de uhyre få undtagelser er faktisk fra Ringkøbing, som vi skal se, men ellers må hans arbejder identificeres ud fra den måde, han klippede og komponerede sine silhuetter på. Man kan kalde det hans visuelle signaturer. De mest karakteristiske

er, at han afbildede mænd og større drenge med en bule øverst på ryggen, kvinder – og især de yngre – blev understyret med nydelige, nærmest kuglerunde bryster, og børn og yngre kvinder fik små og skråtstillede, nærmest svævende fødder. Schmitz klippede altid sine portrætter i samme målestoksforhold, ca. 1:9. Det betyder selvfølgelig, at hans brystportrætter er ganske små, mens portrætter af store familier kan nå en anselig størrelse op til 60 x 80 cm. Det faste målestoksforhold bevirkede også, at han på familieportrætter måtte vise alle personer i samme afstand fra beskueren. Der kunne ikke være nogen i forgrunden og andre i baggrunden. Ikke nok med at silhuetterne i sig selv var flade, men hele billedet af familien risikerede at fremtræde fladt og livløst. Det problem løste Schmitz med nogle enkle greb. Han satte scenen i en have med træer, fugle på himlen, måske kanten af et hus og anden udsmykning. Hvis familien havde maritim forbindelse, var der naturligvis skibe i søen. Dernæst satte han personerne sammen, så sceneriet blev en afslappet hyggestund, hvor børnene kunne lege, mens forældrene tog en velfortjent pause. Endelig, og det er måske hans mest geniale greb, tegnede han himlen i pastel, blå foroven tonende over i orange forneden. Vi er altså lige omkring solnedgangstid, og netop i skumringen forsvinder farverne for vores blik, så alting fremstår som sorte silhuetter. Dermed får han os til at acceptere, at hans flade silhuetter repræsenterer tredimensionelle genstande og personer.²

Schmitz rejste som nævnt over hele landet og vendte med forkærlighed tilbage til de byer, hvor han tidligere havde solgt silhuetter, dog sjældent med kortere interval end 5-10 år. Vi ved, at han var i Ringkøbing i sommeren 1816 og sent på året 1826, men han kan også have været i byen ved en tidligere lejlighed, måske så tidligt som 1804.

Købmand Lauritz Buch med familie

Denne silhuet er både den største og den smukkeste i Ringkøbing-Skjern Museums besiddelse. Den kom til museet i 1996 på initiativ af daværende museumsdirektør i

Varde, Ole Faber. Lauritz Buchs og silhuetens historie er ganske vel beskrevet af Jens Aarup Jensen³ og skal ikke gentages her. Der er dog et par detaljer, som nok kunne være en omtale værd.

Som Jens Aarup Jensen påpeger, er den ældste datter, Mette Kirstine Buch (1799-1828), ikke er med på silhuetten, som er signeret af Schmitz og dateret 15. juni 1816.⁴ Otte dage før var Mette Kirstine blevet gift med Axel Riber, sognepræsten i Lem, og silhuetten blev nedarvet i hendes efterslægt. Aarup tolker dette sådan, at silhuetten må have været en forsinket bryllupsgave til hende som minde om den familie, hun nu havde forladt. Men der er jo også andre muligheder. Silhuetter som denne var statussymboler og blev i høj grad brugt af f.eks. købmænd til at lufte deres rigdom uden at sige tingene direkte. De var beregnet til at hænge i hjemmene hos hovedpersonerne, og hovedpersonen her er Lauritz Buch, en driftig købmand, som var kommet helskindet igennem Napoleonskrigene og statsbankerotten. Han skulle vise sin status. At så silhuetten senere er havnet i Mette Kirstines efterslægt, er der ikke noget mærkeligt i. Hun var købmændens ældste datter. Men

Denne sandstensplade fra Lauritz Buchs købmandsgård på vestsiden af Torvet i Ringkøbing er endnu et bevaret vidnesbyrd om købmændens interesse for at bevare sit navn for eftertiden.

hvorfor er hun ikke med på silhuetten? Præsteparret boede jo ikke langt fra Ringkøbing, og købmand Buch kunne vel bare have sendt bud efter dem eller have sendt en vogn med Schmitz til Sdr. Lem for at silhuettere dem? Måske er forklaringen den simple, at Schmitz allerede havde været i Sdr. Lem og portrætteret præsteparret, så de ikke følte noget behov for også at optræde på købmændens silhuet. Dermed kunne Mette Kirstines slægt måske også have haft en interesse i at arve den store silhuet, så hele familien var samlet. Vi mangler bare at finde denne anden silhuet.

Når Ole Faber kunne formidle Ringkøbing Museums anskaffelse af silhuetten, skyldes det et rent tilfælde. Han var ude i et helt andet ærinde, nemlig at erhverve Varde sølv til sit eget museum. Han havde allerede tidligere på auktion anskaffet noget bordsølv og havde identificeret, at de indgraverede initialer måtte stamme fra sognepræst i Skibet sogn Vilhelm Carl Schousboe og hustru f. Sølling.⁵ I 1996 fik Faber mulighed for at erhverve yderligere noget korpussølv direkte fra samme ejer og stammende fra samme præstefamilie. Under sit besøg fattede han interesse for den smukke silhuet, som ifølge en påskrift på bagsiden forestiller familien Buch i Ringkøbing. Han motiverede derefter ejeren til at afhænde den til Ringkøbing Museum. Det har efterfølgende vist sig, at farmoderen til den afdøde mand i ejerfamilien både var oldebarn af Lauritz Buch og barnebarn af pastor Schousboe. Således knytttes noget sølvtøj i Museet for Varde By og Omegn sammen med en silhuet i Ringkøbing-Skjern Museum. Og de pudsige tilfældigheder stopper ikke her. Franz Liborius Schmitz' hustru, Anne Dorothea Schousboe, var selv præstedatter og ud af samme slægt som de oprindelige ejere af sølvtøjet i Varde.

Ingen af de involverede kendte de sammenhænge, som siden skulle komme for en dag. Hverken silhuetøren, købmanden, den senere ejer eller museumsdirektørerne. Men de handlede alle rigtigt i situationen, og derfor kan vi i Ringkøbing se en af Danmarks smukkeste silhuetter, som bærer tråde til en fornem sølvsamling i Varde, som igen hænger sammen med silhuetørenns familie.

Løjtnant og toldkontrollør Christian Frederik Schubert med familie

Det hænder desværre ikke så sjældent, at al information om en silhuet går tabt over tid, og en silhuet uden information er en silhuet uden en fortælling og med stærkt begrænset kulturhistorisk værdi. Det værste, som kan ske, er selvfølgelig, at selve silhuetten går tabt, men det kan være

galt nok, hvis den går gennem hænderne på en antikvitetshandler eller et auktionshus, som af forskellige grunde ikke viderebringer historien. Selv ved overdragelse til et museum kan værdifuld information gå tabt uden at kunne genoprettes.

Men der er også solstrålehistorier, hvor selv en tilsyneladende ubetydelig rest af information kan føre til en komplet

Sukkertang fremstillet af urmager og guldsmed Hans Orloff Thomsen.

identifikation, tilskrivning samt tids- og stedfæstelse. Denne silhuet er et skoleeksempel på, at det kan lade sig gøre.

Silhuetten blev i 1924 indleveret til Ringkøbing Museum og er registreret med følgende lakoniske sætning: "1 Seloette Billede gave fra Chr. Høxbros Arvinger i Ringkjøbing". Her er ikke meget at komme efter, og i mange år var silhuetten uidentificeret og dermed uden fortælling.

Det skulle ændre sig, da arkitekt Ib Brusendorff i 1997-98 trådte ind på scenen i anden anledning. Brusendorff er mangeårig passioneret slægtsforsker, og han er efterkommer af slægten Schubert fra Ringkøbing. Han har et godt overblik over slægten og har som forældrene før ham god kontakt med andre grene af efterslægten, herunder en familie Høxbro i Fredericia. Af denne familie blev Gudrun Deleuran Høxbro (1901-81) gudmor både til Brusendorff selv og senere til en af hans døtre. Da Gudrun Høxbro ikke selv havde børn, forærede hun på et tidspunkt en gammel sukkertang i sølv til Brusendorff for at sikre, at den blev i slægten.

Sukkertangen har sin egen lille historie. Den er fremstillet af Ringkøbing-mesteren Hans Orloff Thomsen (se andetsteds i denne artikel) og er til dato det eneste kendte eksempel på sølvarbejder med hans mesterstempel "HOT". Den blev i 1863 givet i fødselsdagsgave til Frederikke Marie Caroline Wilhelmine Schubert (1819-1902). Da hun døde barnløs, gik sukkertangen i arv til søstersønnen Adolph Vilhelm Høxbro og derefter til dennes datter Gudrun Høxbro, som altså senere forærede den videre til sit gudbarn.

Efter at have ejet sukkertangen i mange år mente Brusendorff, at dens vandring på tværs af slægten havde været lang nok, og hans ærinde på museet var derfor at indlevere sukkertangen. I den forbindelse fik han forevist museet, herunder den uidentificerede silhuet. Som nævnt var museets eneste oplysning, at den var indleveret af Chr. Høxbros arvinger. Og så ringede der en klokke for Brusendorff. Han vidste jo, at familierne Høxbro og Schubert hørte sammen. Kunne silhuetten i virkeligheden forestille familien Schubert i Ringkøbing? Det måtte undersøges, og det blev det. Kort efter var Brusendorffs konklusion klar: Silhuetten var blevet indleveret af arvingerne efter et barnebarn af toldkontrollør Schubert i Ringkøbing, og personerne på silhuetten passede i alder og køn med familien Schubert! Brusendorff kunne også konkludere, at silhuetten blev lavet i 1827.⁶

Og nu er det vist på tide at præsentere familien Schubert:

Christian Frederik Schubert (1779-1829) var løjtnant i hæren under Napoleonskrigene og kom til Ringkøbing i 1813 med et antal internerede britiske krigsfanger. Da krigen sluttede i 1815, blev han afskediget med karakter af premierløjtnant.⁷ Herefter klarede han sig med sin pension og lejlighedsvis opgaver som vikar i toldvæsenet, før han i 1820 blev udnævnt til told- og konsumtionsbetjent i Ringkøbing. Schubert var i 1802 blevet gift med Marie Teubner, og sammen fik de 11 børn:

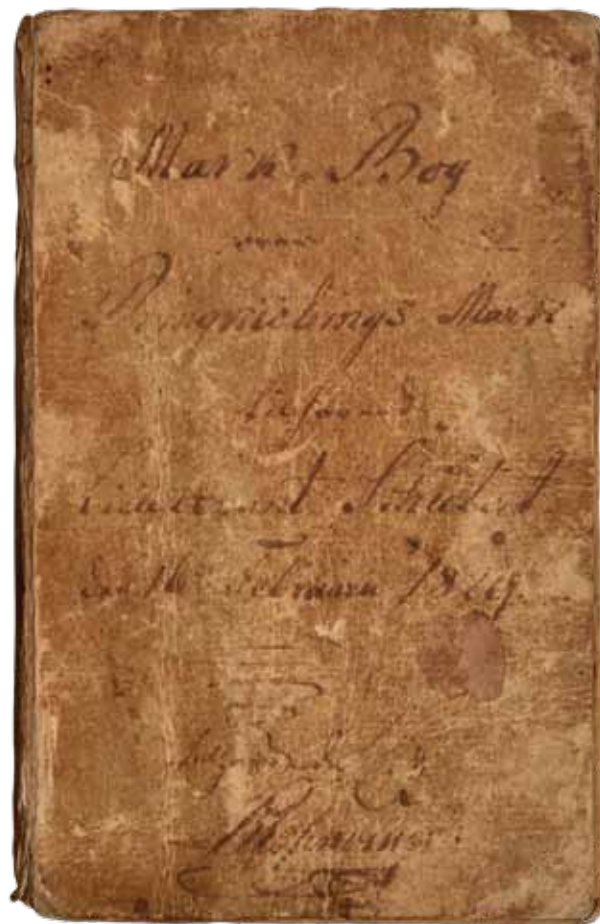
1. Jacobine Marie Schubert (1802-92), g.m. købmand i Ringkøbing Jens Brostrup Rosenvinge.
2. Peder Gotlob Schubert (1804-52).
3. Christian Frederik Schubert (1806-47).
4. Frederik August Schubert (1808-72). Et af hans otte børn var købmand C.M. Schubert, som havde forretning i Bredgade og anlagde Schuberts Plantage. En anden efterkommer i denne gren er Ib Brusendorff.

5. Georg Didrik Carl Schubert (1811-87).
6. Carl Frederik Schubert (1813-78).
7. Christiane Frederica Schubert (1815-1901).
8. Johanne Marie Augustine Schubert (1817-86).
9. Frederikke Marie *Caroline* Wilhelmine Schubert (1819-1902).
10. Charlotte Marie Schubert (1822-43).
11. Adolphine Rosine Wilhelmine Schubert (1824-99),
g.m. Johannes Frederik Høxbroe, restauratør og
ølbrygger i Ringkøbing. Det var arvingerne efter
deres ældste søn, Christian Frederik Vilhelm Høxbro
(1846-1924), som indleverede silhuetten til museet.

Løjtnant Schuberts markbog, som han kunne have med i lommen, når han i embeds medfør skulle holde styr på markstrimler og ejerforhold i Ringkøbings bymark. Tidens førende borgere optræder i bogen, således også agent Lauritz Buch.

Der er to mindre svagheder ved Brusendorffs identifikation. Dels er den ældste datter Jacobine med, men ikke hendes mand og to ældste børn. Dels er Georg Didrik Carl ikke med. Det første kan skyldes et bevidst valg. Måske er familien Rosenvinge foreviget på en anden silhuet, som vi blot ikke kender til. At Georg Didrik Carl ikke er med, skyldes nok, at han var i bagerlære, da silhuetten blev lavet, og derfor ikke boede hjemme.⁸

Alligevel er der grund til at hæfte sig ved svaghederne, eftersom identifikationen er en rekonstruktion af tabt viden. En efterfølgende analyse viser dog, at ingen andre familier blandt Christian Høxbros og hans hustrus aner kan passe med silhuetten, og da man næppe kan forestille sig, at en kontorassistent har anskaffet sig en silhuet fra en fremmed familie, må identifikationen stå til troende. En analyse af silhuettørens rejseruter viser også, at han var i Ribe i september 1826, i Varde i oktober samme år og i Nibe omkring årsskiftet 1826-27. Han har altså været i Ringkøbing i det sene efterår 1826, hvilket stemmer med Brusendorffs tidsfæstelse af silhuetten. Vi kan konkludere, at et aktivt brugerengagement har bragt familien Schubert frem af glemslens tåger.

Broagger var præstesøn fra Staby, og hans far var født i Broager i Sønderjylland, deraf navnet. Broagger var apoteker i Ringkøbing fra 1780 til 1823.

Apoteker Johan Leonhard Broagger

Silhuetten af apoteker Broagger er et såre normalt helfigur-portræt og ikke i sig selv opsigtsvækkende. Ved første øjekast ser det måske lidt fjollet ud, at han står med en plante i hånden, men meningen er god nok. Der er naturligvis tale om en lægeurt, som apotekeren har brugt i sin gerning. Men man skal om på bagsiden for at finde ud af, at silhuetten rummer en lille historie. Her står i en vanskeligt læselig gotisk skrift:

Dette billede er af apoteker Johan Leonhart Broagger død i Ringkøbing 7. Martz 1824

Dette Billede er mig Nytaars Aften 1889 givet af min Sødstersøn Fabrikant (forhen i Holstebro) Leonhart Tang at være i mit Væрге saalænge ieg lever, efter min Død er Forpligtelsen at den afleveres igjen til Leonh: Tang

Kjøbenhavn 31 Decbr: 1889: Jh.(L) Schouboe.

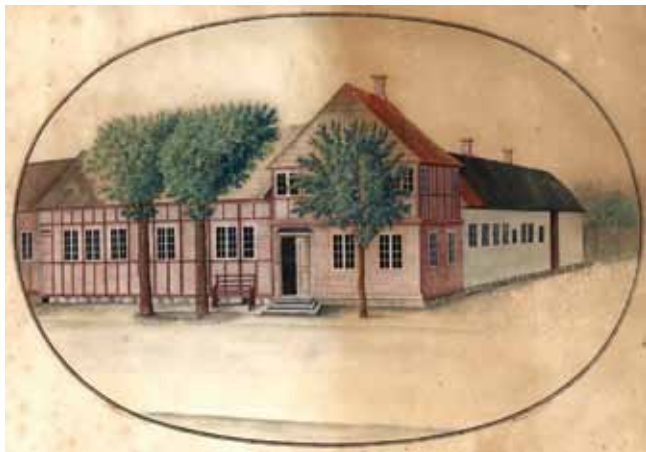
De tvende billeder ere nemlig Ringkøbing Apothek og Byen Ringkøbing som de vare 1824 Disse medgives til L Tang såfremt de ønskes modtaget.

Påskriften skyldes etatsråd Johan Jacob Leonhard Schouboe (1810-99), som var urtekræmmer og senere grosserer i København. Han var barnebarn af apotekeren, og den søstersøn, som nævnes, var Johan Leonhard Ahlefeldt Tang (1843-1923), som kom til at spille en nøglerolle i Ringkøbing Museums historie. Han var barnefødt i Ringkøbing som søn af Peder Lauritsen Tang (1787-1852), der havde efterfulgt sin navnkundige farbror af samme navn som købmand.⁹ Han tog selv borgerskab som købmand i Ringkøbing i 1868, men flyttede efter få år til Holstebro, hvor han ejede og drev Holstebro Jernstøberi, indtil han i 1890 etablerede sig som grosserer i København.¹⁰ Men han glemte aldrig sin fødeby, og i 1906 skrev han til sin bror, sagfører i Ringkøbing Laurids Christian Tang, og forhørte sig om mulighederne for at etablere et museum i byen. Broderens svar var nedslående. Der var ikke råd til at lave noget museum, alle de gamle hjem var nu væk, folk holdt på de få ting, som de havde, og der var stort set ikke nogen ildsjæle, som man kunne

trække på. Men Leonhard Tang var stædig, og det lykkedes ham i 1908 at få nedsat et arbejdsudvalg, som allerede samme år kunne holde stiftende generalforsamling i Museumsforeningen for Ringkøbing og Omegn. Leonhard Tang bidrog fra starten ved at stille en byggegrund og et pengebeløb til rådighed.¹¹ Men nok så væsentligt var det,

at man nu kunne begynde på den vigtige indsamling af kulturhistoriske genstande. Leonhard Tang var også på dette punkt blandt de første og største bidragydere med en lang række genstande, herunder sandsynligvis også denne prunkløse silhuet, som altså var med til at skrive museumshistorie.¹²

De omtalte billeder af Ringkøbing Apotek og byen Ringkøbing er begge tegnet af byens kunstner i 1800-tallets første halvdel Jesper Kierkegaard, og de er også for længst kommet på museum.

Johan Leonhard Broaggers hustru Anna Brøllund bar denne fornemme kjole ved parrets bryllup i 1780. Kjolen er i dag en perle i Ringkøbing-Skjern Museums tekstilsamling.

Urmager samt guld- og sølvsmed Hans Orloff Thomsen

I Ringkøbing ser silhuetter og sølvstøj ud til at følges ad, så vi skal da ikke snydes for en silhuet af den stedlige sølvsmed Hans Orloff Thomsen (1794-1866). Eller skal vi?

Det lidt kryptiske spørgsmål skyldes, at vi ikke med sikkerhed ved, om silhuetten forestiller den stedlige urmager og guld- og sølvsmed. På bagsiden er dog en påskrift fra det 20. århundrede: "Urmager Thomsen Ringkøbing, hvis

værktøj findes på Museet (RIM5387)". Silhuetten har været afbildet i en artikel om urmageriets historie i Ringkøbing Amt.¹³ og her gættes der på, at urmageren er den første herre med søkikkert og sekstant. Siden har den unge mand til højre været afbildet i en artikel om guldsmede i Ringkøbing og er her identificeret som Hans Orloff Thomsen.¹⁴ Endelig har silhuetten været vist i en slægtshistorisk artikel,¹⁵ hvor hypotesen er, at Hans Orloff Thomsen er den høje herre til højre, mens herren til venstre skal være hans søn Villiam Bernstorff Thomsen (1822-63), som var urmager i Lemvig. Her er altså tre forskellige forsøg på identifikation, som ikke alle kan være rigtige. Så måske skulle vi gå lidt forsigtigt til værks og starte med, hvad vi ved, før vi lokker lidt flere oplysninger ud af silhuetten og via andre kilder prøver at sandsynliggøre, hvem der er hvem.

Desværre er det nemmere at fortælle, hvad vi ikke ved, end at opregne, hvad vi ved. Vi ved hverken, hvem der har ejet silhuetten, eller hvem, der indleverede den. Det eneste håndfaste er faktisk påskriften, og den er meget sen og uden kildeangivelse. Men lad os acceptere påskriften og se, hvor langt den kan bringe os.

Hvis vi ser på selve silhuetten, er de to mandspotrætter tydeligvis klippet af Franz Schmitz og dermed mellem 1799 og 1827. Kompositionen med de to mænd vendt i samme retning er derimod ikke typisk for Schmitz, hvilket måske betyder, at de to portrætter ikke er klippet samtidig, men senere er indrammet sammen på grund af familiesammenhængen. Vi må gætte på, at der er tale om far og søn. Vi ved om Schmitz, at han ofte udstyrede sine mandspotrætter med genstande, som karakteriserede deres erhverv. Her har den unge mand tilsyneladende endnu ikke et erhverv, som kan karakteriseres med en genstand. Derimod står herren til venstre med både søkikkert og sekstant, som er navigationsinstrumenter. Han har altså en maritim tilknytning, og den høje hat indikerer, at han har en vis position. Han er af ubestemmelig alder.

Vi kan med det samme afvise, at den ene person er Hans Orloff Thomsens søn, For Villiam, som var det ældste

barn, blev født i 1822, og silhouettøren døde i 1827. Men kan der så være tale om Hans Orloff Thomsen og hans far, Thomas Jensen Thomsen (1767-1815)?

Lad os se lidt på familien Thomsen. Vi starter med Thomas Jensen Thomsen. Han var købmand i Ringkøbing og altså en rigtig landkrabbe. Eller var han nu også det? Her hjælper han os selv, idet han efterlod en lille selvbiografi, som også er i Ringkøbing-Skjern Museums besiddelse.¹⁶ Heraf fremgår det, at han i 1783-84 sejlede som sømand på en rejse fra Flensburg til St. Croix i Dansk Vestindien. Vel hjemme igen skrev han: "Vinteren 1784 og 1785 tilbragte jeg i Sønder Seirslef hvor jeg hos Captain Niels Ahrentzen lærte Navigationen". I foråret 1785 lod han sig atter forhyre på et skib fra Flensburg. Det sejlede først til Kronstadt i Rusland. På den videre rejse mod Livorno i Italien fik han

dysenteri og måtte afmønstre i København. Det næste år tilbragte han i Danmark, det meste af tiden i Holstebro hos sin søster, der var købmandsfrue. I sommeren 1786 forsøgte han sig med en enkelt sørejse til Hamburg, men vendte tilbage til Holstebro og var købmandskarl hos svogeren Niels Jacobsen i et par år. Derefter tjente han yderligere i et par år hos købmand Peter Landrup i Varde, før han i 1790 startede egen købmandshandel i Ringkøbing i kompagniskab med Jacob Sahl. Året efter giftede han sig, og dermed ser de maritime ambitioner ud til at være lagt på hylden.¹⁷ Men han har haft dem, og det er ikke utænkeligt, at han har ladet sig portrættere med søkikkert og sekstant for at signalere, at han havde lært navigation, og det var heller ikke nogen lille ting. Købmanden havde økonomisk fremgang i mange år og opnåede både at blive strandingskommissær

Miniatureportræt af købmand Thomas Jensen Thomsen.

Fotografi af Hans Orloff Thomsen.

og kollektør for Klasselotteriet. Reformen af pengevæsenet i forbindelse med statsbankerotten i 1813 ser dog ud til at have slået ham ud af kurs. Det affødte i hans selvbiografi en række arrige bemærkninger om "Forordninger og Placater, og de fordømte røde Krabater". Det ser nu ud til, at han akkurat holdt skindet på næsen, og han opnåede at blive udnævnt til overformynder i 1813. Familielivet havde dog lidt skade, og købmandsparret blev skilt i sommeren 1815, få måneder før Thomas Jensen Thomsen døde i november.

Så lad os vende os til sønnen Hans Orloff Thomsen (1794-1866). Ifølge faderens selvbiografi kom Hans i lære hos guldsmed Friedrich Christian Lang i Ringkøbing i

Dele af Hans Orloff Thomsens urmagerværktøj findes endnu på Ringkøbing-Skjern Museum.

1806, altså som 12-årig! Hvordan kan det hænge sammen? Man skulle jo i det mindste være konfirmeret for at komme i lære, men ifølge faderen opholdt familien sig i Lemvig i vinteren 1805-06, og her blev Hans ganske rigtigt konfirmeret i 1806 sammen med sin to år ældre bror Jens. De står begge opført i kirkebogen som 14 år gamle. Hvordan det har kunnet lade sig gøre og hvorfor, melder selvbiografien intet om.

Man skulle tro, at én håndværksuddannelse måtte være nok for Hans, men nej. I 1812 indgår han lærekontrakt med urmageren i Seest ved Kolding, som dog afkorter læretiden til fire år på grund af de færdigheder, Hans har opnået under guldsmedelæren.¹⁸ Da faderen dør i 1815, er Hans stadig i Seest, men vender senere tilbage til Ringkøbing, hvor han kortvarigt tager borgerskab som urmager og guldsmed, før han i 1820 slår sig ned som urmager og boelsmand på Voldbjerg Vestermark i Hee Sogn. Her bliver han også gift og får de første to sønner, før familien flytter tilbage til Ringkøbing, hvor han efter nogle genvordigheder atter opnår borgerskab som urmager og guldsmed. Som vi har set, er det næppe som guldsmed, at han har fået smør på brødet, mens det tilsyneladende er gået bedre med urmageriet. Der er ikke noget, som tyder på, at han har haft nogen maritim tilknytning. Naturligvis kan han have haft navigationsinstrumenter til reparation, men har næppe kunnet fremstille dem på sit lille umagerværksted, og der er derfor ingen grund til at tro, at han har villet lade sig afbilde med sekstant og søkikkert.

Det par, vi ser på silhuetten, kan altså i princippet være urmageren til højre og hans far til venstre, men ikke urmageren og en af hans sønner. Så lad os se på, hvornår de to portrætter kan være lavet. Faderen dør i 1815, og manden på silhuetten med navigationsværktøjerne ligner bestemt ikke nogen knækket mand, så hvis det er købmand Thomsen, må portrættet være lavet noget tidligere. Hvis det er lavet i Ringkøbing – og det er slet ikke sikkert – kunne årstallet være 1804, idet Schmitz i juni dette år optrådte på Snapstinget i Viborg, hvorefter han var i Lemvig

og i november averterede i Flensburg. På dette tidspunkt var Hans kun ti år gammel, og hans portræt må være lavet langt senere. Man kunne gætte på sommeren 1816, hvor Schmitz var i Ringkøbing. Men var urmageren også det? Hans lærekontrakt i Seest udløb først mikkelsdag samme år, altså 29. september, og hvis han havde været udlært som urmager, da han blev portrætteret, ville han sandsynligvis have stået med et ur i hånden.

Eksemplet her viser, at vi ikke altid skal tro på, hvad vi ser, eller hvad der står skrevet. Men hvis vi vælger at stole på påskriften bag på denne silhuet, må den høje mand til højre være et ungdomsportræt af urmageren, mens personen til venstre kan være hans far. Nærmere kommer vi det næppe med den viden, som vi har i dag.

*Urmager Hans Orloff Thomsens
reparationsseddel fra et lommeur.*

Medlemmer af familien Kolbye

Disse silhuetportrætter, som hører sammen parvis, er navngivet forned. Parret til højre er købmand og strandingskommissær i Ringkøbing Bertel Kolbye (1755-1808) og hans hustru Obel Cathrine Mørch (ca. 1751-1820). Parret til venstre er Anne Kolbye (1784-1859), datter af Bertel og Obel Kolbye, samt hendes første mand, told- og konsumtionsbetjent i Ringkøbing Jens Jørgen Fæster (ca. 1746-1825).

Dateringen af silhuetterne kan være lidt vanskelig. Det er altid nemmest, hvis der er børn med, men lad os se, hvor langt vi kan komme. Anne Kolbye og Jens Jørgen Fæster blev gift i 1814, og eftersom han døde i 1825, må

silhuetten være lavet i det tidsrum. Da Schmitz beviseligt var i Ringkøbing i 1816 og 1826, kan disse portrætter med en vis usikkerhed dateres til 1816.

Købmand Kolbye dør i 1808 og ikke, som det fremgår af påskriften, i 1800. Portrætterne af ham og hans hustru må derfor være lavet i tidsrummet 1799-1808, hvilket passer med klædedragterne, som er efter empire-mode. Vi har måske et ekstra indicium i, at købmand Kolbye ikke bærer hårpisk. Det var en mode, som gik af brug nogle år inde i 1800-tallet. Militæret afskaffede hårpisken i 1803, og hvis vi tager det som udgangspunkt, har vi måske her endnu et indicium for, at Schmitz var i Ringkøbing i 1804 efter hans huseren på Snapstinget i Viborg. Men dateringen er ikke sikker.

Med dette foto fra 1890'erne er vi på én gang på sporet af Lauritz Buch, der drev handel fra ejendommen til venstre, og af Bertel Kolbye, hvis købmandsgård ses til højre.

Hvem har pillet ved værtshusholderen?

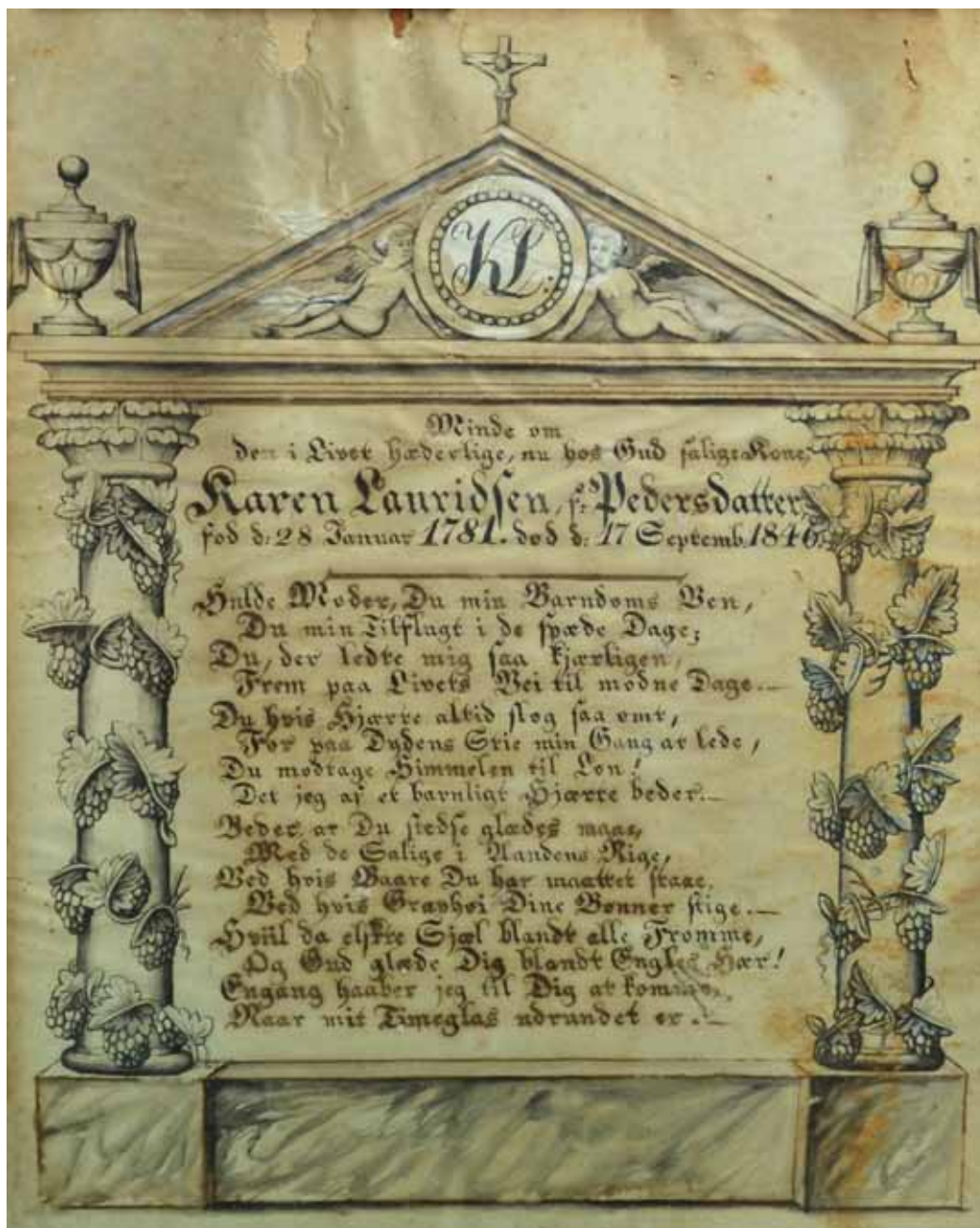
Lad dette sjove portræt af værtshusholder Villads Lauridsen (1777-1832) og familie være rosinen i pølseenden. Som det gælder for alle silhuetter vist i denne artikel, er portræterne klippet af Franz Schmitz, men han har ikke lavet baggrunden. Den vender vi tilbage til.

Et af Schmitz' varemærker er jo, at han forsøger at karakterisere sine mandspersoner ved genstande i deres hænder, og det må siges at være lykkedes i dette tilfælde. Værtshusholderen er i gang med at hælde en solid dram op. Kompositionen tyder også på, at det er hustruen Karen Pedersdatter (1781-1846), som hælder te op. Men herefter

Minde om
den i Livet hæderlige, nu hos Gud saligstolene
Karen Lauridsen f. Pedersdatter
født d. 28 Januar 1781. død d. 17 Septemb. 1846.

Hulde Moder, Du min Barndoms Ven,
Du min Tilflugt i de spæde Dage;
Du, der ledte mig saa kjerliggen,
Frem paa Livets Rei til modne Dage...
Du hvis Hjærte altid slog saa omt,
For paa Dydens Eric min Gang at lede,
Du modtage Himmelen til Lon!
Det jeg ar et barnligt Hjærte beder...
Bedet ar Du stedse glædes maas,
Med de Salige i Mandens Rige,
Bed hvis Vaare Du har maattet staae,
Bed hvis Gravhei Dine Bonner stige...
Hvæl da elstee Sjæl blandt alle Fromme,
Da Gud glæde Dig blandt Engles Hær!
Engang haaber jeg til Dig at komme,
Naar mit Dageglas ndrundet er.

bliver det svært. Parret fik ganske vist tre sønner, Laurids i juni 1815 og tvillingerne Peder og Laurids i juli 1816, men de døde alle spæde. Kompositionen antyder også, at der ikke er tale om parrets egne børn. Normalt ville Schmitz anbringe en mindre børneflokk mellem forældrene. Det bedste gæt er nok, at det drejer sig om plejebørn. Det understøttes måske af et mindeblad i anledning af værts-husholderens død i 1832. Heri nævnes, at han efterlod sig tre plejebørn. Endnu ved folketællingerne i 1834 og 1840 havde enken to plejebørn boende, som dog af aldersmæssige grunde ikke kan være nogen af børnene på silhuetten. Da Karen Pedersdatter ikke just ser ud til at være højgravid med tvillinger, kan silhuetten næppe være lavet i juni 1816, og den kan derfor med rimelighed dateres til 1826.

Der er ingen tvivl om, at de enkle klippede silhuetportrætter faldt i tidens smag. Bare tænk på den samtidige strenge nyklassicistiske arkitektur. Men specielt en samling helfigurportrætter uden nogen form for udsmykning kunne godt virke lidt kedelig i længden. Derfor ses det ikke så sjældent, at eftertiden har 'frisket op' på silhuetterne, måske ved at tegne detaljer på dem eller ved at tilføje en baggrund i form af et landskab eller en stue. Her er selve portrætterne heldigvis ikke blevet rørt, men der er tilføjet en stærkt perspektivisk baggrund i form af et interiør. Bemærk også, at silhuetterne, som i sig selv er skyggeportrætter, her kaster skygger. Det kunne Schmitz aldrig have fundet på. Det eneste, som han tegnede, var den pastel-farvede aftenhimmel, som vi har set på nogle af hans store familie billeder. Men inspirationen til den viste stue skulle nu ikke findes langt væk, for en af Schmitz' lidt ældre kolleger, Johann Adolf Bendix Rohtermundt, var netop kendt for at lave den type af baggrund og udsmykning på sine silhuetter, som dog overvejende var hinterglasmalerier.¹⁹ De fleste af hans silhuetter er fra 1790-erne, og han arbejdede i Jylland i 1795-96.

Men hvem er så ansvarlig for udsmykningen? Et ikke ukvalificeret gæt er, at den kendte Ringkøbing-maler Jesper "Maler" Kierkegaard står bag, idet stregen minder

om hans. Han må også have kendt værtshusholderparret, idet han skal have stået bag mindebladene for dem begge.²⁰ Måske har han fået silhuetten foræret, eller han har købt den ud af boet.

Afslutning

Efter denne tour de force gennem en række af Franz Liborius Schmitz' silhuetter fra Ringkøbing må det være tilladt at stille et simpelt spørgsmål: Hvor er alle de andre silhuetter dog blevet af? Schmitz' ophold i byer af Ringkøbings størrelse varede normalt 2-4 uger, og han var i byen ved mindst to, måske tre forskellige lejligheder. For at brødføde sig selv og sin familie og ikke mindst afholde sine rejseomkostninger har han skullet sælge, hvad der svarer til 5-10 brystportrætter hver dag eller et par store familiestykker hver uge. Lidt hovedregning fortæller, at vi nok kender omkring 10 % af de silhuetter, som han lavede i byen. Har tidens tand og skiftende modeluner virkelig taget livet af 90 % af hans silhuetter? Eller er det dig, som ejer eller kender til en af de silhuetter, der vil kunne udfylde huller i vores viden om Danmarks mest produktive silhuetværk? Kom bare frit frem.

Jan Tuxen kan kontaktes på jan@tuxen.info

Noter

1. For tiden er Schmitz' silhuetter fundet på mindst 40 kulturhistoriske museer og andre offentlige samlinger i Danmark. En oversigt kan ses på <http://www.tuxen.info/silhuetter>.
2. For en mere udførlig beskrivelse af Schmitz kunst, signaturer og rejseruter henvises til Jan Tuxen: En silhuetværk kommer til byen – identifikation af en samling silhuetportrætter. *By, Marsk og Geest* 2013, s. 75-87.
3. Jens Aarup Jensen: "Købmand Buch i Ringkøbing med familie". En nyerhvervet Ringkøbing silhuet. *FRAM* 1996, s. 11-15.
4. Signaturen lyder i sin helhed; "d. 15.tne Juny 1816 – fecit F.L.Schmitz .. Bon. Premiersilhouetteur dan tout le monde". På sin naive, men charmerende blanding af latin, dansk og fransk får han altså fortalt, at han er verdens bedste silhuetværk. Man kommer uvilkårligt til at tænke på

- Muhammed Ali, som heller ikke satte sit lys under en skæppe: "I am the greatest thing that ever lived!".
5. Ole Faber: Verdsligt sølv fra gejstlige gemmer. *Mark og Montre* 1989, s. 68-72.
  6. Identifikationen og tidsfæstelsen fremgår af et upubliceret dokument med titlen "Silhuetterne af familien Schubert", skrevet af Ib Brusendorff 26. april 1998. Det findes i Ringkøbing-Skjern Museums bilagsarkiv for RIM1885.
  7. Militære titler havde høj status i samfundet, og oftest blev officerer benævnt ved den højeste rang, som de havde opnået, også efter deres afsked. Men den militære titel medførte også en pension afpasset efter rangen. Det blev udnyttet på den måde, at en veltjent officer blev udnævnt til den næste højere rang i forbindelse med sin afsked. Så kunne han smykke sig med den finere titel, mens militæret kunne nøjes med at udbetale pension svarende til den rang, han havde inden sin afsked.
  8. Georg Schubert blev konfirmeret i foråret 1826 og må derefter være gået i bagerlære. På denne tid var den almindelige skik, at lærlinge ikke fik løn og måtte holde sig selv med klæder, men de fik til gengæld kost og logi hos mesteren.
  9. Per Hauge Mortensen: *Portræt af Ringkøbing omkring 1800*. Speciale, Historisk Institut, Aarhus Universitet, 1987, s. 73.
  10. *Kraks Blaa Bog* 1910.
  11. Jens Aarup Jensen: Ringkøbing Museum i 75 år. *Ringkøbing Aarborg* Årg. 57 (1983), s. 3-21.
  12. Silhuetten forelå dog i mange år uden museumsnummer og er senere registreret uden proveniensoplysninger.
  13. Jens Kongsted Lampe og Holger Hertzum-Larsen: Bidrag til urmageriets historie i Ringkøbing Amt. *Hardsyssels Årbog* Række 2, bind 10, 1976, s. 97-129.
  14. Rigmor Lillelund og Torben Skov: Guldsmede i Ringkøbing i 1800-årene. *FRAM* 1984, s. 69-87.
  15. Jørgen Berg: De små familieportrætter – En illustreret slægtshistorie. *Søllerødbogen* 2003, s. 107-140.
  16. Genstandnr. RIM6265A.
  17. Han ejede dog parter i en jagt og en føringsbåd, men om han har ført disse skibe selv, ved vi ikke.
  18. Rigmor Lillelund og Torben Skov (se note ovenfor) skriver med udgangspunkt i urmagerlærekontrakten, som jeg ikke har haft lejlighed til at se, at Hans Orloff Thomsen kun var i guldsmedelære i tre år. Han må altså være rendt af pladsen. Min antagelse er, at dette må bero på en fejlskrivning eller fejllæsning. For det første er det usandsynligt, at han senere har kunnet opnå borgerskab uden i det mindste at have et svendebrev, endda i den by, hvor han havde stået i lære. For det andet kom han som nævnt allerede i guldsmedelære i 1806 og derefter i urmagerlære i 1812. Eftersom datidens guldsmedelære varede i 5-7 år, har der været tid til også at afslutte den første læretid.
  19. Jørgen Duus: *Silhuetter – skygger på væggen*. København 1998.
  20. Jens Aarup Jensen: *Jesper Malers Ringkøbing, 1808-1847. En bildebog med maler Jesper Kierkegaards farveprospekter af købstaden Ringkøbing*. Ringkøbing 1993, s. 12.